

Riktlinjer för naturum

RAPPORT 6696 • DECEMBER 2015

Riktlinjer för naturum

NATURVÅRDSVERKET

December 2015

*”Ytterst gäller det att vi tillägnar
oss och våra barn, den nya generationen,
en spirande insikt om alla organismers beroende av varandra
och därmed en realistisk uppfattning om människans roll i tillvaron. [...]
Med den inställningen går människan inte längre ut i naturen,
hon går in i den.”*

Lennart Rådström: ”In i naturen” (1977)

Beställningar

Ordertel: 08-505 933 40

Orderfax: 08-505 933 99

E-post: natur@cm.se

Postadress: Arkitektkopia AB, Box 110 93, 161 11 Bromma

Internet: naturvardsverket.se/publikationer

Naturvårdsverket

Tel: 010-698 10 00, fax: 010-698 10 99

E-post: registrator@naturvardsverket.se

Postadress: Naturvårdsverket, SE-106 48 Stockholm

Internet: naturvardsverket.se

ISBN 978-91-620-6696-3

ISSN 0282-7298

© Naturvårdsverket 2015

Tryck: Arkitektkopia AB, Bromma 2015

Grafisk produktion: Reform Act/BNG Communication

Förord

Naturum är ett besökscentrum till ett naturområde. Här får besökaren förståelse för områdets värden och inspiration till att uppleva naturen. Naturum är en verksamhet som bedrivs både inom- och utomhus.

Naturum behandlar områdets natur-, kultur- och upplevelsevärden och hur människan påverkat landskapet. Verksamheten består av naturvägledning i olika former.

Naturvårdsverket ser naturum som en kanal för att förmedla kunskap om natur och naturvård, berika allmänhetens friluftsliv och inspirera till att uppleva naturen. Naturum bidrar till att göra naturen tillgänglig för fler.

Enligt Sveriges friluftspolitik ska skyddade områden vara en resurs för friluftslivet och tillgänglighet är en central fråga. Arbetet med friluftsliv i skyddade områden kräver ökad kunskap om besökarnas vanor, beteenden och förväntningar.

I definitionen för miljö kvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv står att ”människor ska ha tillgång till en god natur- och kulturmiljö med rik biologisk mångfald, som grund för hälsa, livskvalitet och välfärd”. Här bidrar naturum i arbetet med att nå Sveriges miljömål.

De första naturumen i Sverige etablerades 1973.

Under 2000-talet genomfördes en stor satsning för att utveckla naturumverksamheten i Sverige. Resultatet blev en kvalitetshöjning där naturumen efter att de visat att de uppfyllt kraven i de nationella riktlinjerna tecknade avtal med Naturvårdsverket om rätten till namnet och varumärket naturum.

Ett naturum kan upprättas på initiativ av Naturvårdsverket eller genom att en kommun eller annan initiativtagare ansöker hos Naturvårdsverket. 2015 fanns 32 naturum i Sverige.

Naturvårdsverkets mål med dessa riktlinjer är att landets naturum utvecklas för att möta de förväntningar som både besökare och samhället har på besökscentrum till skyddad natur.

Dessa riktlinjer ersätter de tidigare nationella riktlinjerna för naturum, som beslutades 2004.

Naturvårdsverket tackar alla medverkande för deras engagemang och bidrag till dessa riktlinjer. Inom Naturvårdsverket har Evelina Selander, naturumsamordnare, ansvarat för arbetet. Thomas Hansson och Emma Bergman, båda Naturvårdsverket, och Anders Arnell, Centrum för naturvägledning, har deltagit.

December 2015

Anna Helena Lindahl, biträdande avdelningschef, Naturvårdsverket

Innehåll

Förord	3
Sammanfattning	5
Summary	6
RIKTLINJER FÖR NATURUM	
1. Inledning	8
2. Naturums uppdrag	10
3. Syfte	11
4. Huvudmannaskap och finansiering	13
5. Målgrupp	15
6. Tillgänglighet	16
7. Verksamhet	18
8. Planering, uppföljning och utvärdering	22
9. Rollfördelning	24
10. Lokalisering och utformning vid etablering av naturum	27
11. Varumärket naturum	31
12. Namn	33
Läs mer	34
Beskrivning av bilderna	36

Sammanfattning

Naturum visar vägen in i naturen. Besökaren ska på ett lustfyllt sätt få kunskap om naturen, förståelse och känsla för alla dess värden samt inspireras att bege sig dit, vistas där och få en fördjupad naturkontakt. Ett naturum fungerar som en port till naturen i allmänhet och ett visst naturområde i synnerhet.

Naturum behandlar områdets natur-, kultur- och upplevelsevärden och hur människan påverkat landskapet. Verksamheten består av naturvägledning i olika former.

Begreppet naturum motsvarar det internationella ”visitor centre”.

Naturvårdsverket äger rätten till namnet och varumärket naturum. Dessa riktlinjer anger hur arbetet med naturum ska bedrivas och vad som gäller för de verksamheter som efter ansökan har fått rätten att använda namnet och varumärket naturum.

Naturum ska i första hand ligga i eller i nära anslutning till attraktiva naturområden av högt värde för naturvård och friluftsliv. Det innebär ofta nationalparker eller naturreservat.

Verksamheten vid naturum har besökaren i fokus. Här ingår utställningar, programverksamhet och naturvägledning både inom- och utomhus. Naturum ska vara bemannade med välutbildad personal och ha generösa öppettider. Målgruppen för naturum är allmänheten i alla åldrar utan speciella förkunskaper.

Ett naturum ska utgöra en attraktion i sig genom sin utformning och sitt innehåll, samtidigt som det bör förstärka platsens eller områdets attraktivitet och identitet. Tillgänglighet är centralt i arbetet med funktion och kvalitet i naturums verksamhet. Besökarens perspektiv tas tillvara och naturum ska kunna fungera som en arena för dialog och diskussion om naturvård, friluftsliv och miljöfrågor.

Huvudmannen för naturum har ansvar för planering, uppföljning och utvärdering av verksamheten. Detta ska regelbundet rapporteras till Naturvårdsverket som har det övergripande ansvaret för att främja, utveckla och inspirera arbetet med naturum i Sverige.

Summary

Naturum in Sweden, National guidelines

Naturum leads the way into nature. Visitors will, in an enjoyable way, learn about nature, obtain an understanding and a feeling for its values, as well as being inspired to go there, spend time there and to enrich their contact with nature. A naturum acts as a gateway to nature in general and to a specific area in particular.

The naturum concept corresponds to the international “visitor centre”.

“Naturum” is a registered trademark of the Swedish Environmental Protection Agency. These guidelines indicate the rules that apply to all facilities that have been authorized, by the Agency, to use the name and trademark.

Naturum are preferably situated in or close to attractive natural areas of high value for nature conservation and outdoor recreation. This will often mean national parks or nature reserves.

The activities in and near to naturum must have the visitors in focus. This includes exhibitions, programme activities and nature guidance both inside and outdoors. Naturum must be staffed with well-educated employees and have generous opening hours. The target group is the general public of all ages, without any previous knowledge about nature.

A naturum must be an attraction in itself through its design and content, at the same time as it should reinforce the attraction and identity of the site or the area. Accessibility is central to the work on function and quality in the naturum.

The head of a naturum is responsible for the financing, follow-up and evaluation of the naturum operation and activities. Regular reports must be submitted to the Swedish Environmental Protection Agency, which has the overall responsibility to promote, develop and inspire naturum in Sweden.

RIKTLINJER FÖR NATURUM

1. Inledning

Naturum är ett centrum för besökare till ett naturområde. Det beskriver, förklarar och ger förståelse för områdets värden samtidigt som det inspirerar till naturkontakt och vistelse där. Naturum behandlar också natur- och kulturhistoria i ett vidare perspektiv liksom betydelsen av natur- och kulturmiljövård.

Dessa riktlinjer anger principer för hur naturumverksamheten ska bedrivas i Sverige. De anger också vad som krävs för att få Naturvårdsverkets tillstånd att kallas naturum och använda dess logotyp.

Naturums varumärkesbok *Nyfiken på naturen* samlar de viktigaste delarna i naturums varumärke. Tre vägledande värdeord för det dagliga arbetet har gemensamt tagits fram av naturumpersonalen. Varumärkesboken och de nationella riktlinjerna kompletterar varandra.

VÄRDEORD:
Tillgänglig
Inspirerande
Välkomnande

Verksamheten vid naturum består av olika former av naturvägledning, både bemannad och självguidande. Med naturvägledning menas kommunikation som skapar förutsättningar för människor att öka sin kunskap och känsla för naturen och kulturlandskapet. Det internationella begrepp som motsvarar natur- och kulturvägledning är interpretation. Naturvägledning bidrar både till att berika människors upplevelse och att skapa förståelse och engagemang för naturvård. Naturum är ett av flera viktiga redskap i det arbetet, särskilt när det gäller skyddad natur.

Naturum är en verksamhet som bedrivs såväl inom- som utomhus. Verksamheten är knuten till en eller flera byggnader med namnet naturum. Ett naturum behandlar naturvetenskapliga värden och upplevelsevärden men också människans och samhällets påverkan på och beroende av naturen, kulturlandskapet och naturens ekosystemtjänster. Naturum vägleder på ett lustfyllt och inspirerande sätt besökaren inte bara ut – utan också vidare in i naturen.

Naturum är ett registrerat varumärke som ägs av Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket öppnade 1973 de första naturumen på Öland, i Visby och på Omberg. Dessa kom att följas av ytterligare 43 naturum runt om i landet. Nationella riktlinjer för naturum antogs 2004. Mellan åren 2005 och 2015 har ett genomgripande kvalitetssäkringsarbete genomförts. En utvärdering av anläggningarna med fokus på bemanning, verksamhet och utställning har gjorts – allt för att höja kvaliteten och följa riktlinjerna. Det har utvecklats ett system för uppföljning av verksamheten.

Vid publiceringen av dessa riktlinjer 2015 fanns 32 naturum.

”Interpretation är ett målorienterat förhållningssätt för kommunikation, vars syfte är att utmana deltagarna till att bilda egna uppfattningar och till att skapa egna relationer till företeelser, platser, människor och begrepp.”¹

Sam Ham 2013

Naturum skapas

Begreppet naturum kom till redan 1973 på initiativ av Naturvårdsverket, med inspiration från visitor centres i Nordamerika och Storbritannien. Termen *”visitor centre”* är en internationell beteckning på ett centrum för besökare i skyddad och på annat sätt besöksvärd natur- eller kulturmiljö. Namnet naturum, som används i Sverige, är en latinisering av *”natur”* och för tankarna både till natur och till rumsbegrepp samtidigt som det ger associationer till museum och forum.

1 Sam Ham 2013, i översättning av Centrum för naturvägledning. (I original: "Interpretation is a mission-based approach to communication, aimed at provoking in audiences the discovery of personal meaning, and the forging of personal connections with things, places, people and concepts.")

2. Naturums uppdrag

naturums vision

”Naturum är den självklara platsen för mötet med människor som vill veta mer om natur, kultur, friluftsliv och miljöfrågor.”

naturums mål

”Naturum har som mål att utveckla verksamheten, nå ut till fler och ständigt jobba för att höja kvaliteten.

Naturum känner ett särskilt ansvar att nå ut till de människor för vilka naturen är relativt okänd.”

Naturums uppdrag är främst att väcka människors intresse för naturen. Naturum ska på ett inspirerande sätt bidra till ökad kunskap om natur, naturvård och människors påverkan på naturen. Ett naturum ska fungera som en port till naturen i allmänhet och ett visst naturområde i synnerhet.

Naturum ska visa vägen in i naturen. I naturum ska besökaren på ett lustfyllt och engagerande sätt ges möjlighet att utveckla sin kunskap om naturen. Besökaren ska få förståelse och känsla för biologisk mångfald och naturens andra värden samt också inspireras att bege sig dit, vistas där, uppleva naturen och utveckla en fördjupad naturkontakt.

Sambanden mellan människa och miljö liksom sambanden mellan natur och kultur är centrala för naturums verksamhet. Naturums vision lyder ”Naturum är den självklara platsen för mötet med människor som vill veta mer om natur, kultur, friluftsliv och miljöfrågor.”

En uppgift för naturum är att skapa möjlighet för besökare, lokalbefolkning och lokala organisationer att bidra med sina perspektiv och berättelser till naturums verksamhet. Naturum ska sträva efter att fungera som aktiv arena för dialog och diskussion. Naturum ska också bidra till att utmana och utveckla besökarens syn på naturvård, friluftsliv och miljöfrågor.

Naturums verksamhet kan även relatera till miljöfrågor i vidare bemärkelse. Naturums verksamhet ska bidra till att uppnå miljömålen, friluftsmålen och liknande relevanta politiskt beslutade mål. Naturum bidrar till att förklara och relaterar till begrepp som exempelvis biologisk mångfald, ekosystemtjänster och klimatförändring.

Ett naturum ligger i eller i nära anslutning till ett attraktivt naturområde där besökaren kan uppleva naturen. Ett naturum kan behandla områden i en vidare bemärkelse som en region, ett län eller en naturtyp.

3. Syfte

Naturum är till för alla. Det ska vara en plats där man känner sig välkommen, oavsett förutsättningar eller intressen. Här ska man bli inspirerad att uppleva naturen. Här väntar en upplevelse man inte förväntade sig. När vägen till naturen går genom naturum kan besökaren förvänta sig hög kvalitet och ett mervärde. Naturum engagerar, berikar och erbjuder kunskap och upplevelser. Naturum ger besökaren en känsla av att man vill komma tillbaka, igen och igen.

Verksamheten vid naturum ska:

- välkomna besökaren genom att vägleda om vad man kan se, uppleva och göra i området,
- inspirera besökaren till att uppleva och vistas i naturen, skapa nyfikenhet och bidra till förståelse och engagemang för natur och naturvård,
- fördjupa besökarens förståelse för naturområdet: förklara vad som hänt, händer och varför det sker,
- bidra till att öka besökarens kunskap om ett naturområdes naturvetenskapliga, natur-, kultur- och upplevelsemässiga värden samt hur människan använt sig av och påverkat naturen,
- motivera besökaren att använda naturområdet på ett sådant sätt att områdets naturvärden, kulturvärden och andra upplevelsemässiga värden bevaras långsiktigt,
- arbeta för att skola och annan undervisning ska besöka och använda naturum,
- ge information om hur tillgängligt området är, hur man tar sig dit och hur man hittar där,
- sprida kännedom om en trakts naturskyddade områden och andra besöksmål för friluftslivet.

Naturums specifika mål

För varje naturum är det viktigt att utifrån dessa syften ta fram och beskriva egna uppföljningsbara mål i verksamhetsplaneringen, prioritera bland dessa samt genomföra ett löpande utvärderingsarbete.

4. Huvudmannaskap och finansiering

För att uppnå mål och syfte för naturums verksamhet krävs ett huvudmannaskap som säkerställer att det finns resurser så att verksamheten kan bedrivas på ett hållbart sätt utifrån varumärket naturum. Varje naturum har en utsedd huvudman. Huvudmannen har ansvar för personal, finansiering och för att möta besökarnas önskemål. Naturvårdsverket styr detta i sin roll som ägare till varumärket och största finansiär till naturum. Det är möjligt för huvudmannen att samverka med andra finansiärer.

Huvudman. Huvudman är en förvaltningsrättslig term för den statliga myndighet, kommunala förvaltning eller annan likartad organisation som har ansvaret för viss verksamhet. Det omfattar alltid dels ett kostnadsansvar och dels ett juridiskt ansvar för verksamheten. Länsstyrelsen är i de flesta fall huvudman och förvaltar statliga naturum.

Huvudman, ägare och förvaltare för annat än statliga naturum kan vara en stiftelse, kommun eller organisation. Huvudmannen kan utse en naturumförvaltare, via uppdrag, arrende eller annat avtal. Huvudmannen är ansvarig för att regelbundet följa upp verksamheten samt utse kontaktperson och ansvarig föreståndare.

Finansiering. Huvudmannen har ansvar för finansiering av naturum.

Huvudman för naturum ska genom aktuell verksamhetsplan visa att det finns en hållbar finansiering för verksamhets- och fastighetsdrift så att riktlinjerna uppfylls även på lång sikt. Detta regleras i avtal om rätten att nyttja varumärket naturum.

Huvudmannen kan avgöra om man genom samverkan ytterligare kan finansiera delar av drift och verksamhet.

Naturvårdsverket är huvudfinansiär för statliga naturum och ska bidra till att investera i och finansiera verksamhet, byggnader och utställningar. För icke statliga naturum bör Naturvårdsverket och länsstyrelsen lämna bidrag till drift och utställning, om medel finns.

5. Målgrupp

Naturum är den självklara platsen för mötet med människor som vill veta mer om natur, kultur, friluftsliv och miljöfrågor. På naturum ska alla känna sig välkomna. Både den fysiska miljön och verksamheten kännetecknas av hög tillgänglighet för alla. Naturum har ett särskilt ansvar att välkomna barn, unga och ovana naturbesökare.

Verksamheten på naturum bör anpassas efter besökarens behov, förkunskaper och efterfrågan.

Huvudsaklig målgrupp för naturumverksamheten är den breda allmänheten i alla åldrar utan speciella förkunskaper, både svenska och utländska besökare. Även återkommande eller särskilt kunniga besökare bör få utbyte av sitt besök. Detta kan ske genom fördjupningsmöjligheter och genom att verksamheten utvecklas med omväxlande programverksamhet och tillfälliga utställningar.

Särskilt prioriterade grupper är:

- Människor för vilka naturen är relativt okänd.
- Barn och unga. Naturvägledning och andra verksamheter anpassade för barn och unga ska finnas.
- De som kommer till naturum från skolor och andra utbildningar.

Besökare som inte talar svenska ska genom lämplig översättning kunna ta del av verksamheten vid naturum.

6. Tillgänglighet

Att offentliga lokaler, verksamhet och information så långt som möjligt är tillgängligt för alla är en demokratifråga; alla ska kunna ta del av och bidra till samhället på lika villkor². Naturvårdsverket som huvudansvarig för naturum arbetar för detta och det omfattar allt från framkomlighet i byggnader till personalens bemötande och möjligheten att kunna tillgodogöra sig till exempel guidningar och utomhusaktiviteter i naturums närhet.

Naturum finns till för alla besökare oavsett ursprung, förutsättningar, kunskapsnivå och ålder. Naturums personal är öppen, flexibel, engagerad och är uppmärksam på naturums besökare. Personalen finns tillgänglig på naturum, på telefon, på webben, i det direkta mötet med besökaren och genom nya och andra medier. Möten, informationsmaterial, byggnader och verksamhet anpassas till besökarens behov och kan även presenteras och göras tillgängligt via digitala kanaler. Naturum ska ha en webbplats.

Naturum ska ha generösa öppettider som möter den huvudsakliga efterfrågan från besökare vid respektive plats. Öppettiderna ska utgå från kunskap om besöksmönster i området (se vidare avsnitt 8, *Planering, uppföljning och utvärdering*). I de fall naturum är stängt under delar av året bör det ordnas särskilt öppet-

2 Läs om utformning av tillgänglig information i kapitel 11 i *Tillgängliga natur- och kulturområden*, rapport 6562. Denna rapport tar även upp lagstiftning, ansvarsfrågor och andra viktiga aspekter på tillgänglighet.

hållande och genomförs visningar efter bokning för att möjliggöra naturvägledning året runt.

Inträde till naturum ska vara kostnadsfritt. Avgifter kan tas för tjänster som till exempel guidning av grupper. Naturvägledning för skolklasser bör vara gratis.

Naturum har tillsammans med den som förvaltar det/de skyddade området/na en viktig roll när det gäller att vägleda och informera besökare till och i värdefulla naturområden.

- Besökaren behöver *känna till* att området finns och få en översiktlig introduktion till vad det har att erbjuda.
- Besökaren ska inspireras till att *vilja ta sig dit*. Informationen ska ge relevanta förväntningar på vad som finns att göra och uppleva i området, hur tillgängligt det är och stimulera till att besöka det.
- Besökaren måste kunna *bitta till* området, med hjälp av till exempel information på webben, vägskyltar, kartor, foldrar eller guideböcker.
- När besökaren har kommit till området ska det vara enkelt att hitta naturum.
- När besökaren befinner sig i området behövs tydliga entréer, skyltar vid angoringsplatser, markerade leder och vägvisning i terrängen ger som hjälper besökaren att *hitta där*.

Statliga myndigheter ska verka för att deras lokaler, verksamhet och information är tillgängliga även för personer med funktionsvariationer³.

Förvaltare av naturreservat och nationalparker

I beslutet för naturreservat och nationalparker anges en förvaltare, vilken oftast är en länsstyrelse men kan också vara en annan organisation. Förvaltaren har ansvar att verkställa skötseln för det skyddade området enligt skötselplanen. I detta ansvar ingår naturvägledning i form av skyltar, vägvisning med mera. Den i beslutet utsedda förvaltaren är en resurs för naturvägledningen vid naturum och i det skyddade området.

3 Förordning 2001:526 om de statliga myndigheternas ansvar för genomförande av funktionshinderspolitiken.

7. Verksamhet

Verksamheten ska spegla naturums vision, syfte och mål på ett tydligt och personligt sätt. Den breda målgruppen enligt avsnitt 4 "allmänheten i alla åldrar utan särskilda förkunskaper" ställer stora krav på verksamhetens utformning och presentation. Det behövs kompetent personal och en mångfald naturvägledningsmetoder för att uppfylla naturums uppdrag och syften. Inom naturums verksamhetsområde finns goda förutsättningar till samverkan. Skolor eller aktörer inom naturturism är exempel på samverkansparter. Verksamheten bör på lämpligt sätt fungera som en del av områdesförvaltningen, det vill säga för att påverka besökarnas beteende, kanalisera besöken, informera om bestämmelser och liknande. Detta gör att förståelsen för naturvårdsarbetet kan ökas ytterligare.

Utformning och karaktär. Naturums verksamhet ska kännetecknas av att vara *tillgänglig, inspirerande och välkomnande*. Utställning, skyltar och annan information ska ha en estetiskt tilltalande utformning med hög kvalitet i innehåll, utförande och material.

Det ska vara så lätt som möjligt för besökaren/deltagaren att ta till sig kunskap, få en positiv upplevelse och reflektera över innehållet.

Detta kan gärna göras genom att utforma naturvägledningen enligt följande fyra kriterier:

- *Tematisk.* Varje aktivitet bör ha ett tydligt tema eller övergripande budskap som är tydligt för besökaren. Det är inte samma sak som ämne eller rubrik.
- *Organiserad.* Naturvägledningen bör vara upplagd så att den är lätt att följa.
- *Relevant.* Innehåll och framställning bör göras på ett sätt som blir meningsfullt, personligt och associerar till besökarens vardag och erfarenheter.
- *Givande.* Det gäller att ge besökaren/deltagaren en intresseväckande, trevlig och engagerande upplevelse.⁴

Personal. Naturum ska vara bemannade och ha för ändamålet kompetent och välutbildad personal. De ska vara attraktiva arbetsplatser. Naturum ska kännetecknas av ett gott värdskap som ser till alla besökare och deras behov. Genom personalen sker naturums viktiga möte med besökaren, se avsnitt 6, *Tillgänglighet*.

Huvudmannen ska eftersträva mångfald och kompetensbredd hos personalen, vilket innefattar god kunskap om såväl arter, natur- och kulturlandskap som peda-

4 Ham 2013, i översättning och bearbetning av Centrum för naturvägledning.

gogik och värdskap, kommunikation och språk samt lokalkännedom. Personalen i förvaltningen av det/de skyddade området/områdena kan på flera sätt vara en viktig resurs för naturvägledning (se faktarutan om förvaltare på sidan 17). Bemannning kan även tillgodoses genom entreprenörer med ändamålsenlig kompetens. En plan för kvalitetssäkring och kompetensutveckling ska finnas.

Övrig bemanning. Möjligheten att utöver ordinarie personal använda praktikanter, volontärer och liknande i verksamheten bör tas tillvara.

Samverkan. Programverksamhet, guidade turer och annan naturvägledning bör planeras och bedrivas tillsammans med andra intressenter, där det är lämpligt. Möjligheten till samverkan med lokala entreprenörer inom naturvägledning, natur- och kulturturism bör särskilt tas tillvara. Besökarnas erfarenheter och egna berättelser lyfts fram. Samarbete med skolor och naturskolor bör finnas, för att bland annat bidra till utveckling av utomhuspedagogik vid naturum.

Försäljning. Försäljning och servering i anslutning till naturum är viktiga delar av det totala serviceutbudet för besökare. Huvudmannen ansvarar för att det finns ett utbud som är anpassat efter platsen och naturums tema. Försäljning och servering kan bedrivas genom uppdrag.⁵

Marknadsföring och kommunikation. Marknadsföringen av verksamheten ska vara tillgänglig, aktuell och anpassad efter naturums målgrupper. Det gäller kommunikationen både med besökare och potentiella besökare.

En kommunikationsplan bör ligga till grund för prioriteringar av kommunikationsinsatser. Se vidare avsnitt 8, *Planering, uppföljning och utvärdering*.

5 Statens begränsningar vid försäljning regleras i Avgiftsförordningen (1992:191), 4 §.

Metoder för naturvägledning

Naturum bör inkludera många former av bemannad och självguidande naturvägledning. Begreppet naturvägledning beskrivs närmare i avsnitt 1, *Inledning*. Naturvägledningen ska innefatta interaktiva moment som involverar och engagerar besökarna. Det personliga mötet med en naturvägledare ger möjlighet till tvåvägskommunikation och direkt respons från besökaren. Självguidande naturvägledning är tillgänglig hela tiden och, om den är placerad utomhus, även när själva naturumbyggnaden är stängd. En mångfald av inom- och utomhusverksamheter behövs för att få ett attraktivt och väl fungerande naturum. Vidare är det viktigt att man i verksamheten speglar aktuella naturvårdsfrågor och förmedlar aktuella forskningsrön av intresse.

Basutställning. En attraktiv utställning är en av de grundläggande delarna i ett naturum. Utställningen ska spegla de teman som är centrala för respektive naturum. Utställningen bör vara tvåspråkig, innehålla flera pedagogiska nivåer och interaktivitet. Basutställningen bör underhållas och uppdateras vid behov.

Tillfälliga utställningar. Tillfälliga utställningar med olika teman ska vara en del av naturums verksamhet. Med hjälp av tillfälliga utställningar kan naturum ta upp aktuella frågor, ge nya perspektiv och skapa fler anledningar till återbesök. De tillfälliga utställningarna ska vara estetiskt tilltalande, ha hög kvalitet samt harmoniera med basutställning och verksamhet. Möjligheten att låta besökarna delta i skapandet av tillfälliga utställningar kan tas till vara. Samproduktion av vandringsutställningar bör uppmuntras. Vandringsutställningar bör produceras på ett sätt som gör dem möjliga att visas i andra sammanhang än i naturum.

Programverksamhet. Programverksamhet ska finnas, som temadagar, föredrag, praktiska aktiviteter eller programlagda guidningar. Programmet ger möjlighet att knyta an till specifika teman eller målgrupper och bidrar till att förnya verksamheten.

Guidning. Guidning ska erbjudas såväl inomhus i utställningarna som utomhus i form av guide turer eller annan bemannad naturvägledning.

Självguidande naturvägledning utomhus. Det ska finnas självguidande stigar, skyltade målpunkter eller liknande former av naturvägledning i anslutning till naturum. Ansvaret för detta kan ligga hos områdesförvaltningen.

Informationsmaterial. Naturum ska tillhandahålla aktuellt och relevant informationsmaterial. Information bör finnas om skyddade områden, utflyktsmål och aktörer inom naturturism med mera. Som fördjupning bör det finnas tematiska foldrar eller motsvarande.

Interaktiva metoder och fördjupning. I naturum ska det finnas möjlighet för besökaren att själv bidra till naturvägledningen, agera och använda flera sinnen. Naturvägledningen ska innefatta moment som involverar och engagerar. Vidare ska det finnas en läshörna med litteratur för fördjupning med mera.

Möte med besökare. Personalens direkta kommunikation med besökare är en grundläggande och viktig del av verksamheten. Se vidare avsnitt 6, *Tillgänglighet*.

Uppsökande verksamhet. Naturum kan "flytta ut" vissa verksamheter för att nå fler människor och för att nå nya målgrupper. Det kan handla om att ordna programaktiviteter i andra välbesökta skyddade områden eller vid närliggande populära besöksmål. Det kan också vara att medverka på till exempel lokala marknadsdagar, i skolan, vid lärarfortbildningar, på äldreboenden, asylboenden eller i andra liknande sammanhang.

Digital naturvägledning. Naturvägledning ska finnas även på webben samt i andra digitala media. Möjligheten att använda digitala lösningar i naturvägledningen på plats bör tas tillvara.

8. Planering, uppföljning och utvärdering

För att naturum ska bli den självklara platsen för frågor som rör natur, kultur och upplevelser krävs god planering och god samverkan med andra aktörer, framförallt i närområdet. Genom verksamhetsplanering, verksamhetsuppföljning och naturumråd skapas kvalitet i arbetet och bra möjligheter för samverkan.

Naturumråd. För varje naturum ska ett råd för verksamheten finnas, ett så kallat naturumråd. Naturumrådets främsta uppgift är att stödja huvudmannen. Rådet bör diskutera arbetet i naturum, förslag till program och prioriteringar. Naturumrådet bör ha en bred bas och ett mångfaldsperspektiv. Där bör ingå representanter för länsstyrelse, kommun, näringsliv och ideella organisationer. Rådets sammansättning bör täcka områden som turism, natur- och kulturmiljövård, friluftsliv och skolfrågor. Huvudmannen ansvarar för att naturumrådet sammankallas minst en gång per år.

För naturum vid en nationalpark kan naturumrådet samordnas med befintligt skötselråd.

Verksamhetsplan och verksamhetsberättelse. För att nå syften och mål ska varje naturum upprätta en årlig plan och en långsiktig plan för verksamheten. Varumärkeshandboken och dessa riktlinjer är ett stöd i arbetet med planen. Vid nyetablering av naturum se avsnitt 10, *Lokalisering och utformning vid etablering av naturum*.

I verksamhetsplanen ingår normalt:

- syfte,
- naturums specifika mål,
- målgrupper,
- huvudinnehåll och teman,
- metoder för information och naturvägledning,
- drift av verksamheten,
- kompetensutveckling av personal,
- investeringar,
- programverksamhet,
- plan för förnyelse av utställningar
- samt annan utveckling av verksamheten på kort och lång sikt.

Verksamhetsplanen ligger till grund för den årliga verksamhetsberättelsen. Dessa dokument ska rapporteras till Naturvårdsverket enligt verkets anvisningar. Planen ska hållas levande och revideras regelbundet eller vid behov, som till exempel vid fastställande av budget.

Kommunikationsplan. En kommunikationsplan beskriver vilka kommunikationsinsatser som behövs för att styra naturums verksamhet mot uppsatta mål och syften. Kommunikationsplanen fungerar som ett verktyg för att bidra till ett effektivt och målstyrt kommunikationsarbete. För varje naturum bör det finnas en kommunikationsplan. Denna plan revideras vid behov.

Uppföljning och utvärdering. En utvärdering av verksamheten innefattar flera delar: Besökarantal och besöksmönster, besökarnas grad av tillfredsställelse med sitt besök, verksamhetens kvalitet, ekonomi samt drift av anläggningen. Inför besökarundersökningar rekommenderas att använda handledningen *Besökarundersökningar i naturområden*⁶. Det är viktigt att även utvärdera vilka effekter naturvägledningen kan ha på besökarnas tankar och attityder. En metod som kan fånga in sådana aspekter är så kallad tankelisting (thought listing). Det är också viktigt att försöka fånga upp synpunkter från dem som inte besöker naturum, genom till exempel enkäter till boende i naturums närhet.

Personalens egen utvärdering av arbetet på naturum är av stor betydelse för den samlade uppföljningen.

Huvudmannen ansvarar för att regelbundet följa upp och utvärdera verksamheten i naturum. Uppföljningen och utvärderingen ska rapporteras till Naturvårdsverket enligt aktuella anvisningar.

Naturvårdsverket ska regelbundet göra en samlad uppföljning och utvärdering av kvaliteten hos Sveriges naturum. Verksamhetsplaner samt uppföljnings- och utvärderingsrapporter från naturumen utgör underlag för detta.

Tanke- listning

Metoden *Thought listing* bygger på att det kanske viktigaste målet med naturvägledning är att stimulera människor till intensivt tänkande kring det ämne eller budskap som aktiviteten handlar om. Genom att intervjua exempelvis deltagare i en guidning eller besökare i en utställning om deras tankar efter aktiviteten, får man en bild av hur människors reaktioner förhåller sig till de mål man haft för naturvägledningen. Att ställa frågor på detta sätt leder också till ytterligare möjligheter till reflektion för personalen.⁷

6 Kajala et al., 2007.

7 Ham, 2013.

9. Rollfördelning

Med en tydlig rollfördelning skapas förutsättningar för en framgångsrik verksamhet. En tydlig rollfördelning är för naturums verksamhet och personal avgörande för en god arbetsmiljö och för att alla aktörer ska arbeta för samma mål. När alla aktörer vet sin och andras roller flyter processer och information så att frågor snabbt hamnar rätt. Varje naturum genomför verksamheten utifrån platsens förutsättningar.

Naturvårdsverket

Utveckling. Naturvårdsverket har en samlande och övergripande roll för att främja, utveckla och inspirera naturumverksamheten i Sverige. Naturvårdsverket ska arbeta för att öka kompetensen hos dem som arbetar med naturum. I detta utvecklingsarbete bör Naturvårdsverket involvera andra aktörer som är relevanta för naturums verksamhet och för omvärldsbevakning, som till exempel Centrum för naturvägledning och Naturhistoriska riksmuseet. Kompetensutveckling kan ske genom att sprida kunskap om organisationer, publikationer, kurser och andra arrangemang, ordna utbildningar och liknande. Naturvårdsverket bör främja utveckling av metoder, tekniker och forskning inom naturumverksamheten, samt initiera tema- och vandringsutställningar.

Uppbyggnad och finansiering. Naturvårdsverket har ansvar för uppförande av statliga naturum och kan även genom rådgivning och information bistå i uppbyggnadsskedet av övriga naturum. Naturvårdsverket ska bidra till att finansiera statliga naturum och bör också bidra med ekonomiska medel för övriga naturum. Se avsnitt 4, *Huvudmannaskap och finansiering*.

Avtal och lägstanivåer. Naturvårdsverket fastställer lägstanivåer för exempelvis bemanning, öppettider och verksamhet för att upprätthålla en nationell standard för naturum. Lägstanivåerna utgör underlag för ett rättighetsavtal mellan Naturvårdsverket och huvudmannen.

Uppföljning och utvärdering. Naturvårdsverket har ett övergripande ansvar för att följa upp och utvärdera naturumverksamheten i landet. Se avsnitt 8, *Planering, uppföljning och utvärdering*.

Samverkan. Naturvårdsverket ska främja naturums nätverk och erfarenhetsutbyte mellan olika naturum, samt underlätta samverkan med andra relevanta myndigheter och organisationer. Även utbyte med anläggningar och huvudmän i andra länder är viktigt.

Marknadsföring. Naturvårdsverket ska samlat marknadsföra naturum och göra varumärket naturum mer känt nationellt och internationellt.

Strategiskt arbete. Naturvårdsverket ska arbeta för att naturum används strategiskt som en del av landets naturvårds- och naturvägledningsarbete.

Huvudmannen

Utveckling. Huvudmannen ska främja, utveckla och inspirera naturumverksamheten inom sitt geografiska ansvarsområde. Huvudmannen har ansvar för att personalen vid naturum har relevant kunskap inom aktuella natur-, kultur-, friluftslivs- och miljöfrågor.

Planering och uppföljning. Huvudmannen är ansvarig för naturum. Huvudmannen ska planera och följa upp verksamheten samt utse verksamhetsansvarig föreståndare. Huvudmannen ansvarar för att naturumrådet sammankallas.

Verksamhet. Föreståndaren ska på huvudmannens uppdrag planera, leda och följa upp verksamheten vid naturum.

Rapportering. Huvudmannen ansvarar för att verksamhetsplan, verksamhetsberättelse och annan rapportering utförs och upprättas enligt Naturvårdsverkets anvisningar.

Kompetensutveckling. Huvudmannen ansvarar för kompetensutveckling hos naturumpersonalen.

Samverkan. Huvudmannen främjar regional samverkan mellan olika naturum, samt arbetar för samverkan med andra relevanta aktörer och organisationer som till exempel länmuseer, naturskolor och naturturismföretag.

Marknadsföring. Huvudmannen har ett ansvar att marknadsföra naturum och göra varumärket naturum mer känt regionalt.

Nationella träffar. Huvudmannens kontaktperson och föreståndaren förväntas delta i de nationella träffar som Naturvårdsverket arrangerar.

Huvudman med regionalt samordningsansvar

Strategiskt arbete. Länsstyrelsen eller annan huvudman för ett naturum i ett län eller i en region ska aktivt verka för att länets/regionens naturum används strategiskt som en del av länets/regionens och eventuella angränsande områdens samlade naturvägledning.

Regional samverkan. Länsstyrelsen eller annan huvudman för ett naturum i ett län eller i en region bör aktivt verka för regional samverkan mellan samtliga naturum inom respektive län eller region och eventuella angränsande områden.

10. Lokalisering och utformning vid etablering av naturum

Att skapa ett nytt naturum eller bygga om ett befintligt är en omfattande process. För att förenkla planeringen av detta beskrivs här alla steg vid lokalisering, nyetablering och ombyggnation. Avsnittet är utformat som en checklista med goda tips och viktiga förhållningsregler.

Initiativet till ett nytt naturum kan tas av aktörer på lokal, regional eller central nivå. I arbetet med att etablera ett nytt naturum bör initiativtagaren beakta ett antal faktorer, relevanta för en framgångsrik etablering.

Den som vill etablera ett nytt naturum och nyttja namnet naturum ska ansöka om detta hos Naturvårdsverket. Till ansökan ska bifogas:

- Verksamhetsplan på kort och lång sikt, inkl. budget.
- Plan för finansiering på kort och lång sikt.
- Plan för drift på kort och lång sikt.
- Bedömning av investeringar och hur kostnaderna för dessa ska finansieras.
- Beskrivning av hur riktlinjerna för naturum tillgodoses.

Planering. Som underlag för beslut om nya naturum ska en huvudman utses som till Naturvårdsverket ska redovisa en detaljerad plan för information och naturvägledning i det aktuella området eller ämnet. Ett beslutsunderlag för ett nytt naturum ska även innehålla en bedömning av kostnader för investering och drift samt hur dessa ska finansieras.

Plan för information och naturvägledning

Planen bör behandla följande:

- Analys av situationen idag; vilka besökarna är, hur de rör sig, när de kommer och vad de söker.
- Utredning av potentiella målgrupper tillsammans med behovet av information och naturvägledning. Detta ska göras såväl ur huvudmannens som ur besökarens perspektiv.
- Mål för information och naturvägledning formuleras med beaktande av ovanstående punkter.
- De mest lämpliga formerna för information och naturvägledning i området väljs ut, som exempelvis naturum, annan typ av besökscentrum, guideprogram, entréskyltning, självguidande naturstigar och/eller utomhusutställningar.
- Lämpliga platser för information och naturvägledning lokaliseras.
- Riktlinjer anges för informationens och naturvägledningens teman och formgivning.

Lokalisering. Ett naturum ska i första hand ligga i eller i nära anslutning till attraktiva naturområden av högt värde för naturvård och friluftsliv, som nationalparker, välbesökta naturreservat och nationalstadsparker. Naturum kan även lokaliseras i anslutning till andra viktiga naturområden med exempelvis höga friluftsvärden eller närhet till tätorter. Naturum kan i vissa fall även behandla en större trakt, en region, ett län eller en naturtyp – men bör ligga nära besöksvärd natur.

Lokal förankring. Vid beslut om nya naturum ska beaktas hur en naturum-etablering kan bidra till lokal utveckling och därigenom även bidra till ökad acceptans för naturvård och områdesskydd. Etablering av naturum ska inkludera en lokal process och samverkan.

Möjligheter utanför naturum. Ett naturum och dess nära omgivning ska ha ett högt besöksvärde även när naturum är obemannat. Vid lokaliseringen ska möjligheterna beaktas att i anslutning till naturum ta vara på eller utveckla attraktiva och lättillgängliga målpunkter, exempelvis naturstiggar eller annan naturvägledning utomhus.

Besöksfrekvens. Även det förväntade besökstalet ska beaktas vid lokaliseringen. Ett kommande naturum ska ha ett besökstal som huvudmannen bedömer är tillräckligt stort utifrån områdets förutsättningar.

Samverkan. Möjligheter till samverkan på platsen ska tas tillvara, såväl med områdets förvaltning som privata aktörer. I de fall när naturum är samlokaliserat med andra verksamheter, ska naturum ha en tydlig egen identitet och entré så att besökarna upplever att det är ett naturum de besöker.

Naturum vid nationalparker. Naturum i anslutning till nationalparker fungerar som besökscentra till nationalparkerna. Här används namnet naturum på byggnaden/byggnaderna medan verksamheten bedrivs i nationalparkens namn. Verksamheten ska i dessa nationalparker motsvara de krav som ställs på övriga naturum. Naturum ska normalt utgöra en del av huvudentrén till området.

Funktion och kvalitet. Ett naturum ska utgöra en attraktion i sig självt genom sin utformning och sitt innehåll, samtidigt som det bör förstärka platsens eller områdets värde och identitet. Tillgänglighet är centralt i arbetet med funktion och kvalitet i naturums verksamhet.

Projektering och byggande. Innehåll i och design av utställning ska i ett tidigt skede samverka med utformning av byggnaden. Byggnaden och dess funktion ska anpassas till den kommande verksamheten. Tillgänglighet enligt gällande lagstiftning ska uppfyllas⁸. Kommande personal ska tidigt involveras i arbetet och planeringsprocessen.

Utformning.⁹ Personalen har en central funktion. Lokalen bör utformas och anpassas för både mötet med besökaren och personalens behov. Placeringen av receptionen är en särskilt viktig faktor i sammanhanget. Utställningsytan ska vara minst 100 m². I eller i direkt anslutning till naturum bör finnas en samlingslokal för minst 25 personer, för bildvisningar, föredrag med mera.

Miljöanpassning. Utställning och byggnad ska vara miljöanpassade i material, drift och byggprocess. Miljöpåverkan från förvaltningen av Naturvårdsverkets naturvårdsfastigheter ska hanteras inom ramen för miljöledningssystemet enligt förordningen (2009:907) om miljöledning i statliga myndigheter.

Offentlig anläggning. Naturum ska som offentlig anläggning ha höga ambitioner och vara ett föredöme när det gäller kvalitet inom arkitektur, formgivning och design¹⁰. Det gäller såväl naturumbyggnader som utställningar och anslutande mark. Ny arkitektur ska enligt regeringen berika och förnya den befintliga miljön men samtidigt utgå från den äldre bebyggelsens värden, de naturgivna förutsättningarna samt helhetsmiljön.

Godkännande. Naturvårdsverket fattar beslut om nya naturum efter samråd med berörda huvudmän för andra naturum i ett län eller en region.

Omprovning. Aktörer på lokal, regional eller central nivå kan ta initiativ till att ompröva eller omlokalisera ett befintligt naturum enligt dessa riktlinjer.

8 Se kap 9, Lagstiftning, i *Tillgängliga natur- och kulturområden*, NV rapport 6562.

9 Jämför plan- och bygglagens (2010:900) krav i 8 kap.

10 Prop. 1997/98:117, Skr. 2002/03:129

11. Varumärket naturum

Naturvårdsverket äger rätten till varumärket naturum enligt varumärkeslagen.

Rättigheter, godkännande och tillstånd

Naturvårdsverket innehar rätten till varumärket naturum och dess logotyp enligt bestämmelser i varumärkeslagen (SFS 2010:1877). De är registrerade i Patent- och registreringsverkets varumärkesregister. Anläggningar som följer riktlinjerna för naturum, och har godkänts av Naturvårdsverket, får nyttja naturums varumärke och logotyp.

Logotypen ska användas enligt den grafiska manualen och får inte ändras. Naturvårdsverket tillhandahåller original till logotyp och identitetsnamn. Tecknet ® för registrerat varumärke ska anslutas till logotypen i all distribuerad kommunikation, det vill säga trycksaker och digitala kanaler. På personalkläder, skyltar och i utställningslokaler ska logotypen användas utan ®.

Naturvårdsverket har med stöd av varumärkeslagen rätt att godkänna anläggningar som följer riktlinjerna för naturum, och därmed tillåta att de får nyttja naturums namn och logotyp.

Ett godkännande medför att verksamheten får kallas naturum. Vid godkännande upprättas ett rättighetsavtal, där huvudmannen åtar sig att använda namnet naturum, logotypen samt att även i övrigt följa riktlinjerna. Naturvårdsverket fastställer lägstanivåer för ett naturum och har möjlighet att ställa ytterligare krav i avtalet.

Underkännande av ansökan. Om föreslagen lokalisering, verksamhet, innehåll, drift eller liknande bedöms innebära att riktlinjerna för naturum inte kommer att uppnås, avslås normalt ansökan.

Om riktlinjerna frångås. Om inriktningen förändras i befintliga naturum så att riktlinjerna frångås, eller om det vid utvärdering visar sig att de inte längre följs, kan Naturvårdsverket säga upp rättighetsavtalet och frånta anläggningen rätten att nyttja namnet och varumärket naturum. I första hand bör dock verksamheten styras mot önskade mål.

Varumärket naturum och varumärket Sveriges nationalparker

För naturum i eller i direkt anslutning till en av Sveriges nationalparker fungerar naturum som ett besökscentrum till nationalparken. Här används namnet naturum på byggnaden/byggnaderna medan verksamheten bedrivs under varumärket Sveriges nationalparker.

12. Namn

Namnsättning. Det officiella namnet på ett naturum ska vara ”naturum” följt av ett identitetsgivande namn, till exempel ”naturum Laponia”. Dessa ska användas tillsammans på skyltar, vid marknadsföring och liknande. Identitetsnamnet placeras vänsterställt och med inledande versal under logotypen enligt exemplet nedan.

naturum[®]
Falsterbo

Stavning. Naturum ska stavas med enkelt r. Naturum skrivs i bestämd form *naturum* eller *naturumet* i singular och *naturum* eller *naturumen* i plural. Naturum ska skrivas med liten begynnelsebokstav i löpande text, utom i början av en mening.

Läs mer

Litteratur

Aaskov Knudsen, M. & Hjulmann Seidler, P. (ed.) (2013). Nature Interpretation for Children and Young People in the Nordic Countries. TemaNord 2013:534, Nordic Council of Ministers. ISBN: 978-92-893-2540-3.

Bertilsson, C. (2010). Tio tankar om naturvägledning. Naturvägledning i fokus, CNV/SLU, Uppsala. 2:a upplagan. ISBN: 978-91-978530-0-2.

Bertilsson, C. & Larsdotter Thiel, P. (red.) (2012). Skapa sammanhang – naturvägledning som lärande för hållbar utveckling. Naturvägledning i fokus, CNV/SLU, Uppsala. ISBN: 978-91-978530-3-3.

Centrum för naturvägledning (2009). Naturvägledning i Sverige. Rapporter, Institutionen för Stad och land, nr 5/2009. SLU Uppsala. 2:a reviderade upplagan 2010. ISBN: 978-91-85735-16-7.

Centrum för naturvägledning (2012). Besökarnas röster – utvärdering av naturvägledning, besökarstudier, reviewing. Rapporter, Institutionen för Stad och land, nr 5/2012. SLU Uppsala. ISBN: 978-91-85735-28-0.

Centrum för naturvägledning (2014). Besökarnas tankar – meningsskapande i naturum förstått genom listning av besökarnas tankar. En metodstudie. Rapporter, Institutionen för Stad och land, nr 3/2014. SLU Uppsala. ISBN: 978-91-85735-35-8.

Claesson, C. (2005). Berättarens handbok. Manual med starthjälp och felsökning. Alfa-beta bokförlag, Stockholm. ISBN: 91-501-0557-4.

Gunnarsson, J. & Blohm, O. (2015). Det goda värdskapet – konsten att få människor att känna sig välkomna. Femte upplagan. Dialogos Förlag, Stockholm. ISBN: 978-91-7504-291-6.

Ham, S.H. (2013). Interpretation – Making a Difference on Purpose. Fulcrum Publishing, Golden, CO, USA. ISBN: 978-1-55591-742-5.

Kajala, L. et al. (2007). Besökarundersökningar i naturområden. En vägledning baserad på erfarenheter från de nordiska och baltiska länderna. TemaNord 2007:601. Naturvårdsverket och Nordiska Ministerrådet. ISBN: 91-620-1263-2.

Knudson, D., Cable, T. & Beck, L. (2003). Interpretation of Cultural and Natural Resources. Venture Publishing, Pennsylvania. Second Edition. ISBN: 1-892132-39-7.

Larsdotter Thiel, P. & Lindblad, S. (2012). Naturvägledning i skolan – en handledning. Centrum för naturvägledning, SLU, Uppsala.

Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Handisam (2013). Tillgängliga natur- och kulturområden. En handbok för planering och genomförande av tillgänglighetsåtgärder i skyddade utomhusmiljöer. Naturvårdsverket, rapport 6562. ISBN 978-91-620-6562-1.

Riksantikvarieämbetet (2015). Interpretation för utveckling av kulturmiljöer. Författare: James Carter, interpretationskonsult. Riksantikvarieämbetet, Stockholm. ISBN: 978-91-7209-712-4 (tryck), 978-91-7209-713-1 (pdf).

Tilden, F. (1957). Interpreting Our Heritage. Fourth Edition, Expanded and Updated (2007). University of North Carolina Press. ISBN: 978-0-8078-5867-7.

Öberg, T. (2011). Att skriva om natur. Naturvägledning i fokus, CNV/SLU, Uppsala. 2:a upplagan. ISBN: 978-91-978530-1-9.

Övriga referenser

Regeringens proposition 1997/98:117. Framtidsformer - Handlingsprogram för arkitektur, formgivning och design.

Regeringens skrivelse 2002/03:129. Arkitektur, form och design.

Svensk författningssamling 1992:191. Avgiftsförordning (1992:191). Finansdepartementet.

Svensk författningssamling 2001:526. Förordning (2001:526) om de statliga myndigheternas ansvar för genomförande av funktionshinderspolitiken. Socialdepartementet.

Svensk författningssamling 2009:907. Förordning (2009:907) om miljöledning i statliga myndigheter. Miljö- och energidepartementet.

Svensk författningssamling 2010:900. Plan- och bygglag (2010:900). Näringsdepartementet.

Svensk författningssamling 2010:1877. Varumärkeslag (2010:1877). Justitiedepartementet.

Beskrivning av bilderna

Omslagets framsida:
Naturum Dalarna
Fotograf: Lasse Arvidsson

Naturum Blekinge
Fotograf: Robert Ekholm

Naturum Vattenriket
Fotograf: Precious people

Sidan 7:
Naturum Vattenriket
Fotograf: Åsa Pearce

Naturum Laponia
Fotograf: Daniel Olausson

Sidan 8:
Naturum Blekinge
Fotograf: Robert Ekholm

Sidan 11:
Naturum Vattenriket
Fotograf: Precious people

Sidan 12:
Naturum Stendörren
Fotograf: Länsstyrelsen i Södermanland

Sidan 13:
Naturum Gotland
Fotograf: Urban Westerlind

Sidan 14:
Naturum Värmland
Fotograf: Lasse Forsberg

Sidan 15:
Naturum Dalarna
Fotograf: Lasse Arvidsson

Sidan 16:
Naturum Vattenriket
Fotograf: Precious people

Sidan 19:
Naturum Kosterhavet
Fotograf: Anders Tysklind

Sidan 20:
Naturum Laponia
Fotograf: Daniel Olausson

Sidan 23:
Naturum Kosterhavet
Fotograf: Anders Tysklind

Sidan 24:
Naturum Blekinge
Fotograf: Robert Ekholm

Sidan 25:
Naturum Blekinge
Fotograf: Robert Ekholm

Sidan 27:
Naturum Laponia
Fotograf: Carl-Johan Utsi

Sidan 28:
Naturum Fjärås Bräcka
Fotograf: Anders Arnell

Sidan 29:
Naturum Kronoberg
Fotograf: Pelle Wahlgren

Sidan 31:
Naturum Vattenriket
Fotograf: Mattias Roos

Sidan 32:
Naturum Blekinge
Fotograf: Robert Ekholm

NATURVÅRDSVERKET RAPPORT 6696
Riktlinjer för naturum

Riktlinjer för naturum

RAPPORT 6696

NATURVÅRDSVERKET
ISBN 978-91-620-6696-3
ISSN 0282-7298

Naturen är ett äventyr – och det börjar i naturum! I Sveriges naturum får du som besökare kunskap, inspiration och tips för att uppleva landskapet runt omkring på bästa sätt. Naturumverksamheten kännetecknas av att vara tillgänglig, inspirerande och välkomnande.

Verksamheten vid naturum består av olika former av naturvägledning och naturum bidrar till att göra naturen tillgänglig för fler. De första naturumen etablerades 1973.

Naturum är ett registrerat varumärke som ägs av Naturvårdsverket.

